

Велибор Берко Савић

СИНОРЕЊЕ ВАЉЕВСКОГ АТАРА

Утврђивање међа (синорење¹, разграничење) између непокретности суседних власника и поседника у Србији послеустаничког доба, узело је маха већ 1816. године. Први досељеници вароши и прибрежних села (засеока) најпре су закупци имања бегова и спахија а потом и њихови власници. Зависно од економске снаге нових житеља и њиховог друштвеног утицаја, стварани су слојеви новог – грађанског друштва, у условима још увек значајно задржане османлијске владавине. На врху те економске пирамиде стајали су челници духовне и световне власти, који су се веома брзо и на лак начин дочепали најбољих имања и других вредности. То се нарочито односи на бивше војводе и нахијске кнезове, а потом и на друге великодостојнике чиновничке хијерархије. У новим условима привређивања и расподеле друштвеног дохотка стваран је слој имућнијих људи, који до имања долазе откупом од велепоседника: спахија, бегова, ага и других турских моћника. Промет непокретности вршен је путем тапија (свидетелстава, писмена), овераваних у Народној канцеларији или исправничеству (касније магистратима, одн. судовима). У складу са темпом миграције расле су и потребе за имањима, а с тим у вези и све учесталији захтеви за утврђивање међа појединих парцела, или деобе на мање истог власника (парцелација). У прво време те послове обављали су нахијски кнезови, као *полицајне и судске извршне и војне и финансијске и духовне власти*,² да би у каснијем периоду прешле на примирителне а потом на окружне судове.

Нарочити вид синорења је утврђивање међа између суседних села, која су, често, имала драматичан ток. У њима су, као уосталом и код појединачних власника, одлучујућу улогу имали, као доказно средство, тапије и сведоци. У недостатку примера, у савременом смислу, тапије су временом губиле од своје веродостојности, будући да су границе у

---

1 Синор (тур), међа, граница

2 Алимпић Ђ. Душан, *Историјски развитак полицијске власти у Србији (1793-1869)*, – *Полицијски гласник*, Београд, 1905. стр. 128

њима одређиване по реперима краћег временског трајања (грм, камен, стаза, богаз, забран, обале водотока и др.). Зато су сведоци (старији људи) били, у прво време, допунски а потом и вреднија доказна средства. До доношења односно законских прописа и увођења стручних лица у процес из ове области грађанског права, све се решавало помоћу *штапа и канала*. Тапије су и даље имале своју доказну снагу, да би их, временом, замениле судске пресуде, трајнијег карактера, али и даље засноване на истим мерилима.

У недостатку законских прописа надлежне власти и органи правосућа, у расправљању ових односа, примењивали су обичајно право, које није било у складу са *све бољим стањем и напретком* Кнежевине Србије после хатишернџа из 1830. и 1833. године. Одласком Турака из села и вароши нарасле су и потребе за регулисањем овог питања, поготово због све бројнијих промена власника непокретности.

Један од прописа је, свакако, *Уредба о синору општествених атара* обнародована Указом кнеза Милоша број 5153 од 20. децембра 1836, по којој су морале да поступају све судске власти (тадашња исправничества). Примена ове Уредбе судбински је била везана и за политичке промене у Србији, нарочито за тзв. Турски устав из 1838. године, и нову организацију власти и управе у време уставобранитеља и доласка на кормило кнеза Александра Карађорђевића.

Када је реч о Ваљеву и његовом округу, који се простирао на подручју посавског, подгорског, тамнавског и колубарског среза, остали су бројни трагови и грађа о суђењу спорних питања из ове области, било да се ради о утврђивању сеоских атара, или међусобних међа суседних власника. За историју Ваљева свакако је од особитног значаја питање *ограничења Ваљева од суседних села*, вођено у парницама с почетка 1848. године пред Судом Округа ваљевског. Сачувана су три предмета по тужби Општине ваљевске против Општине Раћево Село, Општине дегурићке (Срез колубарски) и Општине села Грабовице (Срез тамнавски). До ових спорова дошло је наредбом Попечитељства правосудија број 2646 од 26. јуна 1847. године и бр. 1420 од 19. априла 1848. Будући да су сви предмети за себе, а у исто време и заједно, важни и интересантни, размотрићемо их као посебне целине, у складу са њиховим особеностима и значајем за град Ваљево и села, која и данас носе изворна имена.

ПАРНИЦА ОПШТИНЕ ВАЉЕВСКЕ И РАЂЕВОГ СЕЛА³

– ради синора –

Поступајући по поменутом решењу Попечитељства правосудија Суд Округа ваљевског је својим решењем бр. 3337 од 24. фебруара 1848. године образовао *Комисију за ограничење Ваљева од суседних села*, у коју су именовани: мајор Риста Туцаковић, помоћник окружног начел-

3 Историјски архив Ваљево, Окр. суд, Ф. III/1 бр. 110/1854

ника, и Јован Печеновић, члан Суда Окружија ваљевског. За деловодитеља комисије именован је писар Суда Окр. ваљевског Ђорђе Пантелић.

Пре него што је пришла расправи у овом предмету, комисија је успешно решила парницу између Општине ваљевске и општина села Седлари и Златарић, са којима је закључила поравнање о границама *постављеним једном за свагда*, означивши границе и умке (анте, односно међаше) између ових атара. Према поравнању постигнутом почетком марта 1848, село Бело Поље издвојено је из Среза подгорског и припојено Општини ваљевској.⁴

После ове лако и успешно завршене парнице комисија је узела у рад и предмет синора са Рађевим Селом. Увиђај на лицу места је заказан за 15. март, код *Велике липе* на друму лозничком, која је била на месту у којем је граница ваљевска са Златарићем спојена. Од капетана Среза тамнавског Павла Гудовића затражено је да неколико људи у заказано време и место пошаље, како би били упознати са налогом виших власти о овом синорењу и да би учествовали у расправи. На предлог Ваљева границу је требало да покаже сведок Богић Ивановић из Ваљева. При поласку на место увиђаја комисија је, на пола пута, у Боричевцу *нашла до 30 Рађеваца, са кметом њиховим Ђоком Бесеровцем*, који су упознати са предложеном међом, одбили да виде *показане белеге*, па је комисија, *тужилачком страном вођена*, обишла указану границу, саслушала сведока Богића Ивановића и вратила се у Ваљево. Сутрадан су Рађевчани са својим сведоцима *предстали комисији, и не признавајући белеге којима је комисија прошла, молили су да се сведоци њихови испитају*, изјавивши да желе да се међа *управ постави онуда између Ваљева и Села Рађева куда сведоци њини засведочили и показали буду*, не пристајући *никако под Ваљево подпасти, но да желе и убудуће под капетаном остати*. У извештају број 7 од 17. марта, упућеног Суду Окружија ваљевског, комисија истиче да *премда је озбиљно трудила се парничаре поравнати и опомињала их да се с овим синором њима ништа одузети неће, но да ће сваки господар својих добара остати... само да тужитељи желе атар ваљевски означити, па ипак ништа успети није могла*, већ је била *принуђена да парничаре и сведоке њине на протокол узети и план свој сачинити*. Мишљење комисије, после узетих изјава, о којима ће бити више речи, било је да би *цело Рађево Село на атару ваљевском остати морало*, као што је решено у случају Белог Поља, са синором који би ишао *онуда куда општина ваљевска тражи*. Потребно је истаћи да су тужилачку страну заступали Павле Балиновац, Вук Миливојевић, Милован Тадић, Никола Митровић и Мићо Тадић, а тужену кмет Ђоко Павловић, Димитрије Драгојловић, Павле Јевтић, Мићо Миладиновић и Петар Радић.

Доказни поступак је почео 15. марта, истог дана када Рађевчани нису хтели да учествују на увиђају. Комисија је са тужилачком страном

4 Није пронађено. Помиње се у парници Ваљева против Рађевог Села.

изашла на лице места, обишла границе указане од сведока Богића Ивановића и на протокол (записник, нап. ВБС) узела његову изјаву. Избор овог сведока Ваљевци су образложили чињеницом да је он из времена турског и од старине житељ ваљевски стао. Будући да је пресуда суда зснована на његовом казивању а такође и скица плана урађена на основу његовог сведочења, његову изјаву пренећемо у интегралном тексту:

1. Како ти је име и пр(оче)?

Име ми је Богић Ивановић из Ваљева сам 72. године, имам 3. депе, заната сам кујунџија, живим у Ваљеву као житељ ваљевски од пре 57 година.

2. Богићу, по твојој души и здравој совјести, право овој Комисији покажи докле је од старине атар ваљевски од Рађева Села постојао и куд је граничио, јер је, као старом овд. житељу познато. Само Богићу пази на себе те оно покажи нашта ћеш заклетву положити, зашто те неће совјест мучити да си криво казао, и нашто ће се Комисија као на праведно сведочанство ослонити?

Знам и оћу праведно показати: од времена јоште када су Турци овде били и држали, постојао је синор од Рађева Села и Ваљева:

а) Од липе која граничи Ваљево од Златарића, и уз коју сада анта има, право друмом лешничким до на брдо, пак онда низбрдо поред њива Крунића из Буковице, које на лево до Пиц Мале остају у први поток, и низ поток овај у Радића поток, а како се у Радића поток дође онда се окрене уз Радића поток мало, пак онда све косом која се зове Уселине до на пут котешички у бару.

б) Из баре све венцем и старим друмом поред њива котешички, у пут бранковачки, дотле је пут овај синор ваљевски као атар Ваљево од Рађева Села делио. У овом атару који су се људи у време турско затекли, плаћали су Муселиму десетак, а онда бивши Муселими продавали су приходе поч. Јови Бејчевићу и Петру Арапину, до времена кад је Обреновић преузео, а после он је од свега десетак примао. Сви су ови људи Јефрему Обреновићу радили и порез давали нису, онда то заиста знам, а и праведно исповедам, да је овим истим синором и господар Јаков Ненадовић, као војвода Нахије ваљевске, шабачке и подринске, пре 38-40 год. ако не и више, прошао и овај синор потврдио.

3. Имаш ти јоште што овој Комисији показати?

О овоме ништа немам више него то, а што сам казао све је права истина; а ово ће и сама стара писмена показати, а и Турци стари могу се наћи.

Сведок

+ Богић Ивановић, кујунџија

Из Богићевог казивања вредно је издвојити податак да је синорење вршено и у време Првог српског устанка, и да га је обављао и сам Јаков Ненадовић, као заповедник трију нахија. Од прворазредног значаја је скица плана, на којој су уцртани тадашњи путеви који су водили из Ваљева према другим местима. Тако су уочљиве комуникације према Београду, ниже куле Ненадовића; друм према Бранковини је ишао данашњом улицом Јакова Ненадовића а према Шапцу преко Царића; друм према Лозници преко Брђана а према Соколу преко Белог Поља (Веселиновића цемат), између Обнице и Јабланице, поред којих су запажене по једна воденица.

Тужена страна је оспорила казивање Богићево, предлажући своја четири сведока, који су саслушани 16. марта у просторијама Суда. Њихове наде нарочито су полагане у старину од 80 лета, Луку Марковића, земљоделца из Котешнице, оца троје деце. По његовом сведочењу синор је између Ваљева и Рађева Села постојао *од старине и њиме је господар Јаков Ненадовић прошао, а ишао је од Оскоруше до Кличевца више куће Танасијевића, у Липу преко Љубостиње преко пута више Јездине куће, а одавде у Циганску бару, из Баре уз Олујев поток па у друм над Брђанима испод Боричевца*. На питање Комисије: *од куда ти то знаш?* сведок је одговорио: *отуда што су се Дрочинци (сељани Дрочина, нап. ВБС) и Рађевци о овоме терали, и отуда је г-дар Јаков прошао и њима граничио, а Ваљевцима није граничио нити је синор Ваљеву поставио*. До овог синорења је дошло због намере Јакова Ненадовића да оба села припоји Ваљеву, па кад на то сељани нису пристали он им је поставио међусобни синор. Главни разлог Јаковљевој намери је био да је *он хтео ово све под Асом имати и од њи десетак узимати, но они нису хотели*. На своју земљу сељани Рађева Села плаћали су порез али не и десетак. Село је било под спахијом, који је узимао *9-то а под аганлуком 10-то од свакога прихода*. Остала три сведока, чији подаци нису на одмет: Марјан Митровић из Котешнице, стар 77 година, отац 3 сина и 4 кћери, Васо Марковић стар 70 година, отац 5 деце и Нешо Павловић стар 50 година, отац двоје деце, *показали су у свему као први сведок, што се белега тиче докле је синор постојао, с тим што је Нешо Павловић своје казивање поткрепио и чињеницом да је сведок Лука Марковић, у старо време као буљубаша на седам села био а он код њега пандур, и да су они заједно порез купили*. Нико од саслушаних сведока није хтео да се закуне на своје казивање, па су обе парничне стране остале при својим доказима. Као пуномоћници тужене стране, поред наведених, потписали су се Мићо Ивановић, Симо Ђурђевић, Перо Танасијевић и Ранко Ђурђевић. При давању завршне речи, на рочишту од 23. марта, тужилачка страна је тражила да сведок Лука Марковић *покаже ко је плаћао „ћеш”⁵ Турцима кад је кнез Петар Штитарац убио Турчина више Дрочина села и ко је од Ваљеваца*

5 Ћеш (ар) (тур.), увиђај на лицу места због пољске штете, овде посебан вид накнаде штете, као казне, коју је плаћало цело село.

*присуствовао онда када је синор између Ваљева и Дрочина г. Јаковом постављен. У намери да обезвреди његово раније казивање, тужилачка страна је рачунала да сведок на ово питање неће моћи да одговори, чиме би се његовом сведочењу умањио значај. Поменути кнез Петар из Тврдојевца је Турцима платио *ћеш* од целе његове кнежине а не само од овог села где је Турчин погинуо. Што се пак тиче синора између Ваљева и Рађева Села он је, приликом синорења између Рађева Села и Кличевца, само констатован постојећим белегама, због чега и нико од Ваљеваца том чину није ни присуствовао.*

Будући да парничне стране нису понудиле друге доказе, предмет је достављен Суду Окружија ваљевског на одлуку. Пресуда је донета у *заседанију* Суда од 24. маја 1850. године, или две године од пријема предмета, под бр. *Д 1153/С 3147 од 848 год.* Суд је поклатио веру сведоку Богићу Ивановићу прихватајући предлог Ваљеваца да цело Рађево Село припадне у атар Ваљевске општине. У образложењу пресуде Суд је своје мишљење засновао на чињеници да Ваљевци нису никада учествовали у синорењу са Рађевим Селом, па да се *овако једнострано суђење не може и законито сматрати.* Други разлог је околност да је Рађево Село доста мало и да оно потпада Цркви ваљевској у призренију духовне власти, па да је *свагда целисходније и за општину проби- тачније да оне јаче буду.*

У свом апелату (жалби), упућеном Апелационом суду, од 10. јуна 1850. године, тужена страна је оспорила ваљаност пресуде засноване на казивању само једног сведока, нудећи и нове сведоке: Матију Ћосића, Марка Михаиловића и Лазу Илића из Козличича, Ђуку Миловановића из Котешнице и Дамјана Несторовића из Јошеве. За свог правозаступника узели су Петра Обрадовића, адвоката из Београда. У одговору на апелат тужене стране Ваљевци су њихове разлоге сматрали *несмисленим*, сматрајући да би *нарушавање старих синора једно велико замешатељство произвести могло.* Противили су се извођењу нових доказа, са предлогом да Апелациони суд апелат тужене стране, као *неуместан*, одбије. Пресудом Апелационог суда ГН. бр. 2281 од 28. октобра 1850. године одбијена је апелација тужене стране, с напоменом да се утврђени синором туженима од њихових притјажања ништа не одузима, *почем они од тога савршени господари за свагда остају.* Упорни Рађевчани ни овом одлуком нису били задовољни па су 24. јануара 1851. године поднели рекурс Врховном суду, који је својом одлуком број ГН. 609 од 11. јула 1851. пресуду Апелационог суда у потпуности одобрио. Ни са овом одлуком тужена страна није била задовољна. Поднели су молбу кнезу Александру Карађорђевићу у којој су тражили да се њихови разлози усвоје а пресуде судова укину. Кнез је, најзад, са својим *височајшим примјечанијама* под бр. СН 669 од 7. августа 1852. године, вратио предмет Врховном суду на поновни поступак и одлуку. Поступајући по обавезним примедбама кнеза Александра, Врховни суд је одступио од прве своје пресуде од 11. јула 1851. године, тако што је решио да *синор буде онуда куда су сведоци*

оптужене стране показали да је Г. Јаков прошао. По налазу Суда, следећи обавезне примедбе кнеза Александра, синор између атара ваљевског и Рађева Села војвода Јаков Ненадовић је поставио, али не онуда куда је назначио сведок тужилачке, већ тужене стране, налазећи да су *границе синора, од сведока тужене стране показане, природније и положенију места својственије нежели оне које Богић показује.* Разлози судова да је Рађево Село доста мало и да ваљевској цркви у *призренију духовне власти потпада..* *никако за основ правословни узети се не може.* Тако је, пре 150 година одлучивано у једној грађанској парници, из које се могу извући и неке чињенице непознате у историографији, а од значаја су за живот града са богатом традицијом. Предмет је окончан у фебруару 1854. године, када је пресуда извршена постављањем *анти* (белега) на утврђеној међи између парничних општина.

Ведета шанца на Кличевцу, често помињана у Мемоарима Проте Матеје Ненадовића и другим радовима везаним за Кочину крајину, Први и Други српски устанак, није до сада подробније разматрана. То познато ваљевско утврђење, које се налазило стотинак метара више Ненадовића куле, није нам било доступно ни по положају ни по облику, све до скице плана из овог предмета.

ПАРНИЦА ОПШТИНЕ ВАЉЕВСКЕ ПРОТИВ ОПШТИНЕ СЕЛА ДЕГУРИЋА⁶

– ради синора –

Друга парница Општине ваљевске вођена је против села Дегурића, постојећег на јужној страни вароши. Увиђај је обављен на лицу места 10. и 11. маја 1848. године, у присуству чланова комисије, пуномоћника парничних страна и сведока. Комисија је била у истом саставу као и у првом предмету: Риста Туцаковић, помоћник начелника Окр. ваљевског и Јован Печеновић, члан Суда Окр. ваљевског. Општину Ваљево заступали су Павле Балиновац, Милован Тадић, Никола Митровић, Павле Гавриловић, Коста Максимовић, Милић Илић и Мићо Тадић, а општину села Дегурића кмет Матија Аничих, Милан Муњић, Саватије Радосављевић, Паун Мојсиловић, Иван Гаврић, Марко Арсенијевић, Ђорђе Марјановић, Петар Крстић, Обрад Алексић, Бранко Радовановић и Трифко Миловић. Пре него што се пришло извођењу доказа, парничне стране су *показале синор* између ових општина. По предлогу тужилачке стране међа би ишла *од синора са Седларима окончаног* (поравнањем, нап. ВБС), *сирјеч у Дубоки поток⁷, па Дубоким потоком у Градац, па преко Градца у Вртлог под Обућинску воденицу⁸, од Вртлога*

6 ИАВ, Окр. суд, Ф. IX бр. 446/1854

7 Дубоки поток је дубодолина којом је прошла водоводна цев од црпне станице за снабдевање Ваљева пијаћом водом, у непосредној близини тзв. Рундића воденице

8 Данашња Рундића воденица, три километра удаљена од Ваљева, на десној обали реке Градац

право горе у Раинац, па испод винограда у друм ужички, из друма у Јаића подрум⁹, па у калдрму¹⁰ до међе Бујачићске и Дегурићске, онуда сирјеч куд је Комисија проведена прошла. Не признајући ову границу Дегурићани су показали и изјавили да синор иде од Суве чесме¹¹ па преко Градца воде иза њива њини испод Бобија брда¹² путем у Дубоки поток па у Градац. Преко Градца пак признају да нису Комисији онда, када су је спроводили, ништа говорили, нити су је куд проводили, али сада додају да је Сува чесма поред Михаила Горића Градине посред Мијина брда у Мало брданце у Ужички друм.¹³

Како су границе биле спорне, Суд је обавио саслушање пуномоћника парничних страна, желећи да се, пре саслушања сведока, нека питања ближе разјасне. Оспоравајући показану међу од стране тужене стране, Ваљевци су изјавили да су Дегурићани измислили међу од Суве чесме до Мијата градине, јер је нису показали комисији. У прилог своје тврдње навели су да је Крца Глишић (Ђорђе, отац књижевника Милована), који на Јаићевој земљи седи (Сулејман Али-бег Јаић), и под асовином био и у Ваљево Муселиму а доцније Обреновићима десетак давао, што Крца може и засведочити... Даље веле, зашто прошле године, када су се због неке крчевине терали, нису синор са Градчанима тражили. Оним истим синором, одговорили су Дегурићани, куд су они казали, синор је Матије Аничича отац Гаврил, и обе њиве од куда границу под а) гди 2. крушке има, жели имати, давао десетак Кадраги, а од друге половине њином спахији Осман-бегу Нишлићу. Оспоравајући ове наводе Ваљевци су тврдили да је синор ишао куда су они показали, јер туда је г. Јаков (Ненадовић, нап. ВБС) осинорио. Дегурићани су и ову тврдњу тужилачке стране оспорили. Дегурићски кмет Матија Аничич је, евентуално синорење војводе Јакова искључио, јер ако је и пролазио, није онуда прошао куда Ваљевци траже. Ако би се доказало да је земља, коју је држао Крца, била Јаића сопственост, да ће и они признати, додајћи да они уступају Ваљевцима све оне земље с којих је Муселим десетак узимао. Да би замешатељство било веће, Ваљевци су још додали да је својевремено Јеврем Гавриловић, тадашњи помоћник начелника Округија ваљевског, прошао са бегом Јаићем овим крајем, и да је, уморивши се, казао устмено границе и да их је г. Гавриловић пописао, односно да је писар г. Гавриловића био Гаја Софронијевић, који је писао.

9 Спахија Сулејман Али-бег Јаић је био један од највећих велепоседника у атару ваљевском. Имао је винограде и велики подрум за вино.

10 О овој калдрми више се не зна правац. Вероватно је пролазила данашњом границом између Бујачића и Дегурића (вид. скицу плана)

11 Не зна се где је била ова чесма

12 Брдо Бобија у данашњим Попарама

13 Према скици плана Дегурићани су сматрали да њиховом селу припада већи део засеока Градац, нарочито зиратне земље испод брда Бобије, на обе обале реке (место зв. Анатема)

Дошли су на ред и сведоци. Тужена страна је предложила Јована Крстића из Стрмне Горе (65 год.), оца троје деце; Павла Обућину (70) из Бачеваца, оца четворо деце; Матију Исидоровића (55), кмета из Пријездића; Митра Јеремића (50) из Белића; Ђорђа Матејевића (52) из Бранговића; Илију Белушевића (59) из Заруба; Милована Миливојевића (60) из Бранговића; Павла Ђурђевића-Милосављевића (70) и Димитрија Јевтића (66), оба из Бујачића. Тужилачка страна предложила је седам сведока: Саву Марковића (70), кмета грачанског, имао четири сина, два унука и две кћери; Милована Живојиновића (70) из Градца, оца три сина; Јанка Марковића (53) из Градца; Јоку Крсмановић (70) из Градца; Радована Стојановића (44); Мијата Симића (50) и Илију Ђукића (56) сви из Градца. Сви они саслушани су 11. маја 1848. године. Њихове изјаве, од значаја за предметну правну ствар, а и за историју ваљевског краја, изнећемо у фрагментима.

Сведок Јован Крстић, као сведок тужене стране, заступао је мишљење о већ казаном синору, који су утврдили *Турци Ваљевци и Седларци од Немачке Крајине до Карађорђева времена*. Његово сведочење се односило на међу на левој обали Градца (Подгорски срез). По његовом казивању *село Градац, Бело Поље, Дрочине, Кличевац и пола Рађева Села под асовином ваљевском било је и да сада под Ваљево потпада*. По сазнању сведока Павла Обућине, који не зна границе између парничних страна, *спахија дегурски узимао је десетак од Суве чесме до воде Градца, а преко Градца не зна*. Кмету Матији Исидоровићу није ништа лично познато, већ по причању других људи зна да је *граница између Ваљева ишла од Суве чесме па горе иза куће Савине до воде коју је Јован Бугарин из Ваљева градио, од воде малим пољићком на кућу Владисављевића у Ромића Поље*. Сведок Ђорђе Матејевић је чуо да *међа од Суве чесме на Мијино брдо, па на гроб Иличков*. Он није запамтио да је и кад синорено. На питање, које и нас интересује, *где је Сува чесма*, одговорио је: *одма више Јовичине бране, на један пушкомет*. *Десетак с њива дават је спахији дегурском Нишлији*. Илија Белушевић тврдио је да *међе између парничних атара нису граничне, а на земље које су Дегурци зиратили давали су десетак спахији дегурском... Од Суве чесме уз Градац оно брдо искрчено није било, али било је нешто и искрчено, што су Дегурци орали*. *Сарачевац је био дегурски... од Чукалове воде уз калдрму*. *Сарачевац звао се турски, а десетак је узимао бег дегурски спахија Баија Заим*. Милован Миливојевић се сећа да је у време кад је *Јовица Муња*, његов тетак из *Дегурића*, женио сина свога *Дамљана*, он је био на *свадби* и чуо је кад је *Јовица рекао да је граница између Ваљева и Суве чесме уз Мијино брдо па у брданце, а од брданцета је даље бујачићско*. Десетак од својих земаља Дегурићани су плаћали дегурићском спахији. Исто су потврдили и сведоци *Марко Милићевић, Павле Ђурђевић и Димитрије Јевтић*, помињући да је десетак припадао дегурићском спахији до Суве чесме па брдом *Мијиним* у *Иличков гроб*. Приговарајући исказима појединих сведока, који сведоче *где год их позову*, тужилачка страна је тражила од

Матије Исидоровића, Павла Обућине и Илије Белушевића да се закну, у ком случају ће одустати од парнице, и то онда ако они боља сведочанства нису у стању набавити.

Од сведока тужилачке стране најзанимљивије је казивање Саве Марковића, кмета грачанског, на којем ћемо се више задржати. Он зна добро да је поч. г. Карађорђа синорио г. Ненадовић оним истим путем куда су Комисију Ваљевци провели, и то од Обућинске воденице право на друм ужички па на Бујачић и оданде на плочник у Колубари. Неки пок. Петар Драгачевац ишао је пред г. Ненадовићем напред свуда, кад је он синорио. Но како умке (анте, нап. ВБС) онда постављао није, тако сада баш местимице не могу показати куда је прошао. Поменути плочник у Колубари је несумњиво на тзв. Ћатиној брани. На питање чланова Комисије којим поводом је г. Ненадовић синорио, сведок је одговорио: *Из забаве с пок. кнезом Грбовићем¹⁴, будући смо ми увек под Грбовића кнежином војевали, пак Г. Јаков желећи осинорити Ваљево, изаслао је био сина свога Ефрема, који је данас члан Совјета, и он је осинорио, као што рекох, оним путем куд су вас Ваљевци провели. Следеће питање је, такође, донело значајне податке. Докле је десетковао дегурски спахија, докле Муселим ваљевски? Онуда су били турски чаири¹⁵ и башче и стока је ваљевска онуда пасла, наставио је сведок Марковић. Онда Турци нису имали шта онуда ни десетковати, нити је до Г. Карађорђа време когођ онде шта од Дегураца притјажавао. А и за Г. Карађорђа времена било је тако исто. По пропасти пак српској оставше оне турске чаире и башчалуке¹⁶ приграбљивали су Дегурци, које сведоцима које иначе. О томе би најбоље могао засведочити Ибро Арсић из Залужја, који у Залужју у Босни живи, је ли коме са чаира свога десетак давао. Јер његов је чаир и данас остао у рукама Милана Муњаса из Дегурића. Ливада је реченога Турчина баш она преко које је Комисија прошла, идући из воденице Обућинске преко брда. Следеће питање односило се на питање да ли зна још ко од његових сељана куда је осинорио г. Ненадовић, и је ли доцније синорио који други, сведок је опширно објаснио, да о томе може казати Милован Живановић, који је онди, чувајући стоку са Јанком Марковићем, видео Комисију када је прошла. Доцније је Јаић Турчин са г. Гавриловићем Ефремом и неколико чаршилија¹⁷ синорио, и овоме је Јаић синор онај стари показао, и Ваљевци имају сигурно описаније тога. Желећи да искључи сваку нејасноћу, која би настала између сведока обе стране, комисија је овог сведока упитала за евентуалну могућност да је синор ишао оним правцем којим су показали сведоци тужене стране. Од када сам ја жив, одговорио је сведок Марковић, није никада синор туда био. То што је заошијавао синор око наши колеба,*

14 Милован, син кнеза Радована

15 Чаир (тур), ливада, пашњак

16 Башчелук (перс-тур), воћњак

17 Чаршијски човек, трговац (перс-тур)

час тамо час амо, из тога се казивања Дегурићана види да су они све само своје зиратне земље опасали и туда синор поставили, пак осим тога и приватили земљу Јаића, коју данас држи Крца, а сви знамо да Јаић десетак с речене земље није давао спахији дегурском.

Казивање овог сведока засебно, и заједно са осталим, биће од одлучујућег значаја за доношење одлуке.

Сведок Милован Живојиновић је потврдио да је војвода Јаков Ненадовић прошао оним истим путем куда је прошла комисија, тј. од Обућинске воденице па преко брда у Кичер, одатле у Ужички друм гди је данас меана. Мада је његово казивање везано за међе Дегурића са селом Бујачић и даље преко Грабовице и Рађева Села до Козличича, вредно га је у целини цитирати. Војвода Јаков је са собом повео Петра Драгачевца, који од поменуте механе, делећи Дегурић од Бујачића, узео је и пренео бусен, прошав низ Бујачић до липе па до плочника, па преко Колубаре примио бусен¹⁸ Гаврило Луда из Рађева Села (презиме је имао Луда, а био је разуман човек) и прошао на Јасику, па на Дебели грм па на брдо Козличичко изнад Рађева Села па у Бело Поље. Као житељ земље зване Сарачевац¹⁹, на које га је наследио Милован Грбовић, познато му је да је десетак давао Муселиму.

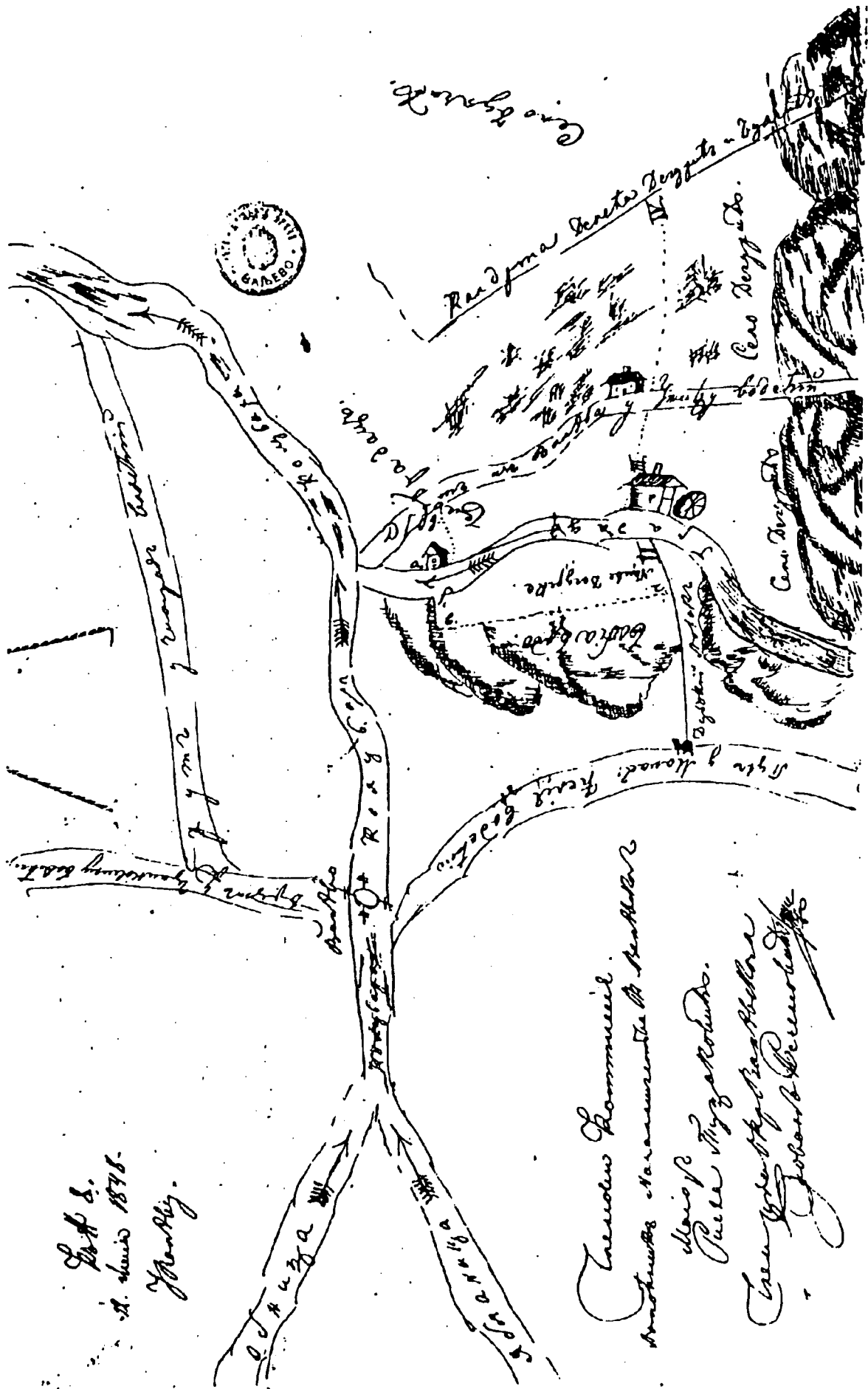
Сведок Јанко Марковић је у свему потврдио казивање претходног сведока, додајући да он местимице зна која је чија је земља – Башчалук – била, и то воденице Обућинске горе на брдо је Турчина Шеина, даље Ибре Залужанина, Турума, Х. Мустафића; Цикино Хасима До. А гди је меана на друму Ужичком, оно је било Мехмеда Караулије Речени Турци били су Ваљевци, и не знам да су икада десетак дегурском спахији давали. И ја сам терао стоку и чувао, воће турско крао из њихови башчи, и знао сам добро да су то били башчалици и чаири Турака Ваљеваца.

Од саслушаних сведока занимљиво је још и казивање које је дао Јоко Крсмановић. Он се у Градац населио пре 36 година (1812. год. нап. ВБС), и тако зна да је Сарачевац а иначе и друге земље, неззираћене стојале, да су како они тако и неки Дегурићани исте разним начином присвајали и присвојили да су за време турско Муселиму а за време српско Обреновићу тужитељном страном показаног синора, давали. Турски вођњаци су били као шума, а по пропасти Турака, за време Обреновића, воће усатарили Срби. Остала три сведока: Радован Стојановић, Мијат Симић и Илија Ђукић су само потврдили оно што су претходници казивали, да су нешто од тога чули од старих људи и запамтили.

Дегурићани су оспорили казивање сведока из суседног села Градац, не верујући им зато јер су с њима у парници.

18 Ношење бусена на глави, као доказно средство, познато је у обичајном праву

19 Сарачевац и данас је познат крај у Градцу. Добио име по Турчину Сарачевићу

Скица плана у парници Општине ваљевске прогив Општине села Дегурића

Ваљевци су после ове изјаве Дегурићана изјавили да желе да се на трошак потпишу, пак ће они отићи и довести неколико старих Турака, који су оне земље, – које Дегурци под свој атар присвајају, – држали, и ови ће Турци и синор показати. Пристајући да се потпишу, на трошак и на довођење сведока, па Бог им и душа куда казали буду сведоци онуда ће и пристати. Они ће пак свога спахију довести.

После извођења ових доказа Комисија је 12. маја предмет уступила Суду Окр. ваљевског, са скицом плана спорних међа и околног земљишта, са две варијанте показане од обеју страна, истичући да због земље, коју држи Крца Глишић, чији је спахија Сулејман Али-бег Јаић, није поступак спроведен у потпуности, као и да обе стране не знају куда је међа ишла у овом делу.

Суд је своје заседање одржао тек 21. октобра исте године, у присуству пуномоћника обеју страна, који су сагласно изјави да немају ништа против *иследованија* које је спровела Комисија, остајући при својој речи да се синор постави како су га њихови сведоци и они показали.

Пресуда у овој правној ствари донета је 5. фебруара 1849. године, под бр. *Д 4373/ С 621*, којом је решено да атар између ове две општине онуда остане куда Ваљевци границе показују.. по гласу плана I, II, III и IV преко које границе да Дегурци Ваљевце у будуће право узнемиравати немају.

Против ове пресуде Дегурићани су поднели апелат Апелационом суду, не нудећи нове доказе, са захтевом да виши суд преиначи првостепену пресуду и тужбени захтев одбије. Један од разлога, што пресуда не може опстати, је да је Суд поступио противно параграфима 230 и 929 Грађанског законика, према којима је граница застарела и запустјела, као и да би по тач. 6 оно што је који захватио пре 1833. године и обзиратио, то је његово.

У одговору на апелат Дегурићана Ваљевци су се посебно осврнули на ове разлоге тужене стране, истичући да оне земље које су Дегурићани заузели, купили и обрадили, не траже избити из њихова притјажанија, већ само то да се зна, као и других села и вароши, докле је којих села и вароши међа и испуст.

Апелациони суд је својом пресудом број 807/849 од 16. маја 1850. године првостепену одлуку као умесну одобрио савршено. Већ 12. јула Дегурићани подносе Врховном суду рекурс, којим оспоравају раније синорење, утврђено од Јакова и Јеврема Нењадовића, са захтевом да тужилачка страна та своја права докаже писменим доказима. И даље се позивају на законске прописе о свом праву на државину, које је прече и јаче од поступка спроведеног од комисије. Ваљевци су и на овај правни лек Дегурићана одговорили 31. августа 1850. године, оспоравајући наводе из истог као неумесне. Пресудом број ГН 1440 од 28. септембра Врховни суд је у свему пресуду Апелационог суда, са додатком да *оптужени, ако синорењем овим сопствене њиве њине на страни атара*

*ваљевског остају, могу такове и унапредак правом собственности прит-
јажавати, остављајући међу тим тужитељима пут отворен...*

Дегурићани ни овом пресудом нису били задовољни, па су искористи-
ли и последњу могућност да се непосредно обрате Александру, као
што су то учинили сељани Раћевог Села. У овом случају њихов корак
није успео, па је одлуком Кнеза СН бр. 212 од 27. априла 1851. године
читав поступак проглашен извршним.

Међе између Ваљева и Дегурића, утврђене у овом предмету, на снази
су биле до данашњих дана, с тим што се већ тада село Градац, које се
граничи са Дегурићем, сматрало делом атара ваљевског. На левој обали
реке, почев од пута Ваљево-манастир Ћелије, па низ Дубоки поток,
звани засеок Врана, припојиће се Ваљеву, о чему ће бити говора.

ПАРНИЦА ОПШТИНЕ ВАЉЕВСКЕ ПРОТИВ СЕЛА ГРАБОВИЦЕ²⁰ – ради синора –

У четвртој парници, коју је Општина ваљевска повела против
суседних села (прва је, као што смо навели, окончана поравнањем),
Ваљевци су *оснивали своје потраживање на синорењу почившег
господара Јакова Ненадовића, за време блаженопочившег Господара
Карађорђа; Грабовичани пак доказују да су до показани белега спахије
турске десетковали и они ћешеве плаћали.* Овај закључак је комисија
унела у свој извештај Суду Окружија ваљевског од 27. маја 1843. године,
под бр. 7, с напоменом да је у овом предмету било *дуго иследованије.*

И у овом предмету комисија је радила у истом саставу као у
претходна два. Тужилачку страну заступали су Павле Балиновац,
Никола Митровић, Павле Гавриловић, Милић Илић, Мићо Тадић и
Коста Максимовић. На туженој страни уписано је 18 Грабовчана: Петар
Стојановић²¹, кмет, Јован Ристић, Живан Милошевић, Вићентије Ђурић,
Јован Стевановић, Димитрије Дамњановић, Танасије Урошевић, Жив-
ко Нешић, В (...) Ракић, Алекса Трифуновић, Јеремија Трифуновић,
Алексије Маринковић, Мирко Митровић, Никола Пеић, Тома Митро-
вић, Јован Петровић, Алекса Матић и Живко Ненадовић.

На првом рочишту парничне стране су своја гледишта заснивале на
већ познатим околностима, без веродостојних писмених доказа или
очуваних белега, ако су уопште и постављени. Међу парничарима је
било неспорно да је заједничка граница полазила од реке Колубаре до
друма бранковинског. Свака страна је настојала да јој припадне на део
већи део земаља, како би у свом атару задржали одговарајуће позиције.

Тако су Ваљевци *предложили да они синор између Ваљева и
Грабовице желе онуда куда је г. Јаков Ненадовић осинорио, и то: кад се
с Котешичког пута на друм Бранковачки изиђе, идући ка Ваљеву више*

---

20 ИАВ, Окр. суд, Ф. III бр. 129/1854

21 У току поступка често се говори о Петру Станојевићу. Пре би се рекло да је реч о
Петру Стојановићу

потока Грабовичког, па овим потоком у Дебели грм (12 аршина дебели), од грма истим потоком Грабовичким у ћуприју на друму Београдском лежећу. Од ћуприје идући друмом к Београду до пола Ђетеништа, па преко Ђетеништа у Јаића бунар, од Јаића бунара право у Велику тополу, од ове Клађанским складом у брану поч. Лазе Теодоровића у Колубару.

Не признавајући исти синор Грабовчани су показали да се од Ваљева граниче следујућим белегама: од друма Бранковичког у раскршће где се 4 међе Рађевачка, Котишка, Грабовичка и Козличичка сударају у Живков пањ, па даље друмом Бранковачким у Ваљеву идући у Камењак, пак друмом у Бели пут па у Бели камен. Одатле синором Кличевачким и Грабовачким у Шабину оскорушу, па потоком Равањским у Јазовик поток, па потоком у друм Београдски, преко друма у Правитељску ливаду Зукве, па поред поља г. Бошковог у воденицу г. Ненадовића, одатле у Шљивице на Дебелом складу, па Дебелим складом у Криву врбу, па стареницом у Велику тополу на окуки, па врбицама преко отоке и врбицама у живу Колубару.

Заснивајући свој захтев на синору војводе Јакова, Ваљевци су од Грабовчана тражили да докажу да је Јаков другим путем прошао, у ком случају ће ту границу признати.

Бранећи се оптужени, како стоји у протоколу комисије, наводе да су они три ћеша платили, и то: прво за момка кнеза Живковог²², 2-го за Паку комшију г. Проте Ненадовићевог, који је погинуо тамо више бране г. Ненадовића липсану²³. Ако су ова лица погинула на ваљевском атару зашто они нису плаћали ћеш Турцима, већ Грабовчани. Грабовчани су уз то за земљу, која је припадала њиховом атару, плаћали данак спахији а за ону која је била на ваљевској страни-Муселиму. Понудили су и писмено да су они под књазом Милошем са Ваљевцима терали се, и онда да је решено и једном за свагда књазом Милошем пресуђено.

На ову реплику Ваљевци су категорично тврдили да су Грабовчани са Протом Матејом и још неким Ваљевцима терали се не о синору него поособ и приватно због неки земаља. Ако би Грабовчани своје тврђење поткрепили пресудом, Ваљевци ће одмах од парнице одустати. Ово рочиште је закључено обећањем Грабовчана да ће сутрадан донети поменути пресуду.

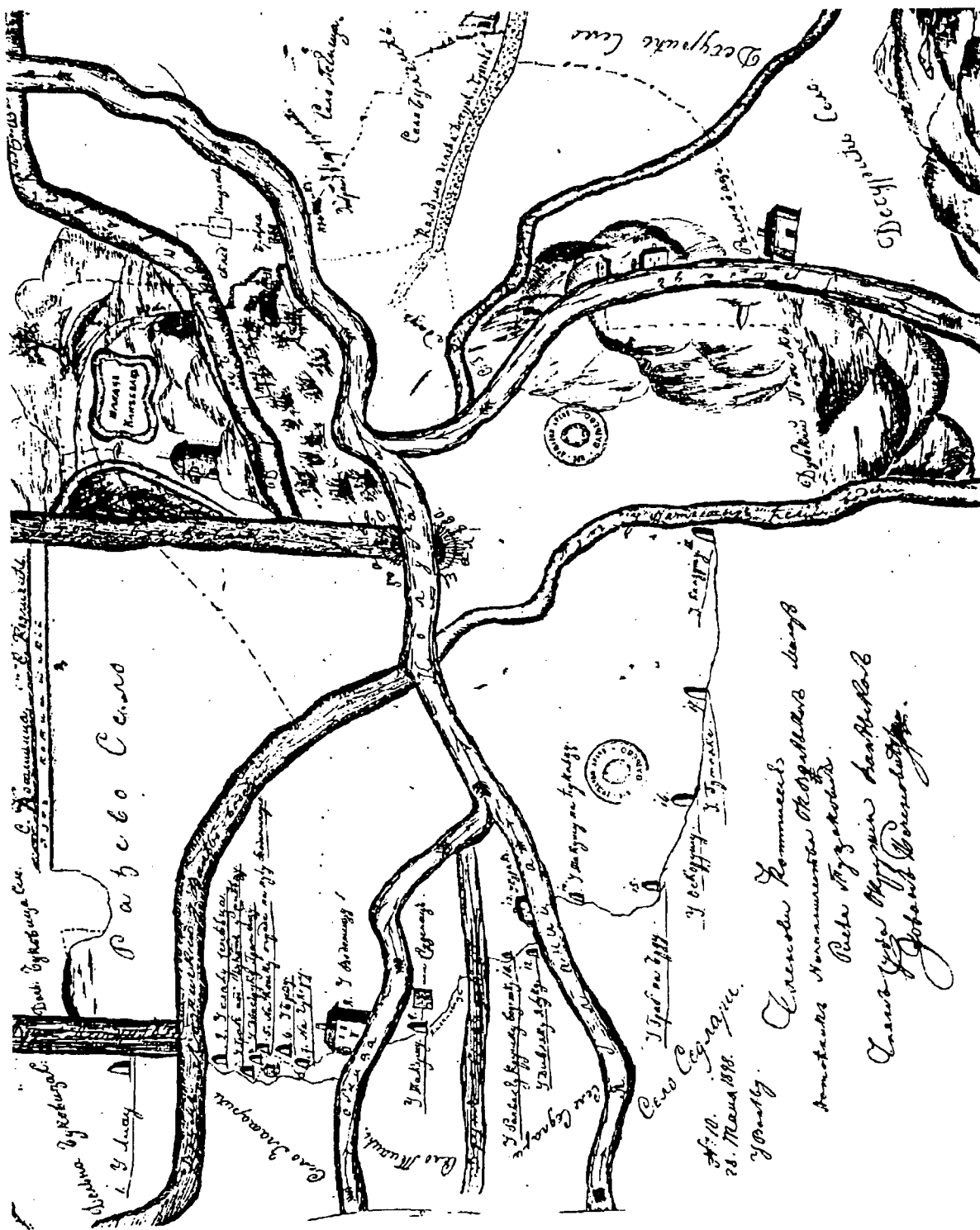
Расправа је настављена сутрадан, 6. маја 1848. године, када су Грабовчани понудили једну пресуду у оригиналу коју је Комисија узела на протокол. Износимо је у изворном тексту, без обзира да ли је као доказ подобна у овој парници.

---

22 У даљем тексту реч је о Живку, момку кнеза Алексе Ненадовића. Вид. нап. 27

23 Проте Матеје

Скица плана у парници Општине ваљевске против села Грабовице

Н. 6.

ОБЈАВЉЕНИЕ

Којим сваком коме надлежни јавља се да је Грабовачка сопственост она земља коју Грабовчани у Н(ахији) ваљевској уживају и у које су уживали чрез Проту Ненадовића и чрез Ваљевце узнемиравани бивали под видом да је та земља Турчина Османа Ћатића, и да су они њу од реченога Турчина купити ради.. По томе налаже се свакој власти, којој надлежи да би се свакоме који би Грабовичане у уживању исте земље под којим му другим видом узнемиравати тео, забранили безпутно и неваљало намерење у дело привести. У противном догађају, како онај који би опоменуте Грабовчане у уживању исте земље узнемирио, тако и власти које би предупредити могле, пак су пребрегле, казниће се најстрожом казном.

У Крагујевцу, 2. јануара 1831. год.

Н.30

*(М.п) Милош Обреновић, књаз србски
(М.п) Суд Народни Србски.*

Да је копија ова оригиналу своје верна сведочи члан Суда окр. ваљевског.

Јован Печеновић

Будући да се у овом документу ништа не говори о међама, Ваљевци су тражили доказе о синору. Грабовчани су оптужили Ваљевце да желе да присвоје њихове зиратне земље, које су они купили или искрчили. Ни Ваљевци им не остају дужни, тврдећи да они само траже да се синор одреди, да би знали свој испуст као и да не доличи пољак њихов у атар ваљевски и стоку истерују из атара њиховога и у обор селски одтерују и затварају. Ваљевци најзад изјављују да ће веровати ако оптужени четири ваљана и поштена човека за сведока доведу, и ако ови докажу када је прави синор, и то под заклетвом.

Показаће се да је ова изјава Ваљеваца била несмотрена, и да ће она бити одлучујућа за исход парнице.

Да не би потпуно искључили Грабовчане из доказаног поступка, Ваљевци су пристали да се као сведоци саслушају кмет Петар Стојановић и Аксентије Маринковић, којима верују јер их познају да су добри и поштени људи и да се криво заклету неће.

На рочиште одржано 8. маја тужена страна довела је сведоке из Бујачића, Забрдице и Козличића. Ваљевци су одмах изјавили да овим сведоцима не верују, јер они желе и да се од Бујачића ограние, па би ови сведоци били заинтересовани. Тражили су сведоке из других села са којима се Ваљевци не парниче. Друге сведоке, који би могли да посведоче наводе тужене стране, Грабовчани нису могли довести, па је Комисија пришла њиховом саслушању.

Први сведок, Пантелија Тешић из Козличића, стар 49 година, отац седам синова и са троје унучади, тврдио је у време Карађорђа имао 15-16 година (?), када је терајући кукурузе кући из Плочника Колубаре (коју

нам је као бивше њиве Г. Јаков поделио) приповедао ми је пок деда Никола Козодра да је синор између Ваљева и Грабовице ишао, од сумеће Дрочинске (која је била под асовином ваљевском), Козличичке и Грабовичке, идући друмом Бранковачким у Ваљево у Камењак, одатле у Дрочинско гробље, у Бели пут, у оскорушу па у Равањски поток и низ Равањски поток у друм Београдски... Даље не знам. На питање Комисије коме је све војвода Јаков раздавао оне турске земље у Колубари, осим Козличича, одговорио је: давао је Близоњима, Бранковини, Котешанима, Забрђанима и Грабовчанима. Десетак је даван војводи Јакову, а од друма Београдског до Колубаре спахији.

Казивање Арсенија Петровића из Забрдице (стар 60 година, отац три сина), у једном делу има историјску вредност. Његова веза са Грабовицом потиче отуд што је његова мајка из куће кмета Петра Стојановића, што би могло утицати на пристрастност његове изјаве. За разлику од претходника он међу описује почев од Колубаре, *посред аде пок. Јовице (Милутиновића, нап. ВБС) у воденицу Г. Ненадовића (Проте Матеје, нап. ВБС) поред Зукава* и даље како су показали Грабовчани. Овде се помиње *грм гди је погинуо момак кнеза Живка (?)*, који се налазио између Камењака и сумеће Грабовице са другим селима. Овај сведок даље казује да је десетак за ове земље узимао спахија Нурија²⁴, а за време српско Обреновићи. *То ја добро памтим кад је у Ваљево 2.000 кућа²⁵ било. Онда је Ваљевски испуст био гди је сада Бело Поље и Рађево Село. У оно време није ту било насељено. Та онда је цело Рађево Село било под Ваљево. Ни њему није било познато да је војвода Јаков синорио Ваљево од суседних села. На казато може се заклети, мада му је тешко клети се за туђа посла и за љубав моје деце.*

Сведоку Панићу из Забрдице (стар 58 год, отац троје деце) позната је међа између парничара, која се унеколико разликује од претходних казивања. Правитељствене Зукве²⁶ су биле власништво Турчина Кадраге. Што се пак тиче десетка, он је плаћан на ваљевској страни Муселиму ваљевском а од Протине воденице наниже спахији Берковцу. Код оног Грма, који помиње сведок Арсеније Петровић, није погинуо момак кнеза Живка већ кнеза Алексе Ненадовића²⁷, што је веродостојније и историјски тачније. И он пристаје да се закуне на казано.

24 Берковац, Берковчанин. Овај спахија је био велепоседник. У атару Мионице, више бање Врујци постоји село Берковац. Да ли је име овог села везано за овог спахију?

25 Податак који поткрепљује казивања Проте Матеје (*Мемоари*, стр. 12, издање СКЗ, 1893). Прота је записао да је пред Кочину Крајину у Ваљево било 24 цамије и преко 3.000 кућа турских а 200 хришћанских

26 Предео ниже поља Крушик

27 Живко, хазнадар (благајник, ар-перс) кнеза Алексе. Њега помиње Прота Матеја у својим *Мемоарима* (издање 1983. стр. 52). *Мој отац*, казује Прота, дође у Ваљево баш на чисту Среду, она четири Турчина оду и заседну сат од Ваљева у шуму крај пута којим се он мора вратити. Једном рекну: удри ти кнежева хазнадара Живка, а нас ћемо тројица кнеза. Кад мој отац наиђе покрај заседе, онај један Турчин опали Живка и убије, но они други промаше мога оца и не згоде га, већ побегну у поток пак у Ваљево. Грм, под којим је погинуо, од тада се зове Живков грм

Казивање Кузмана Максимовића из Забрдице (стар 60 година, отац два сина), у погледу синора не разликује се од других, а које заснива на плаћању *ћешева на грунту Грабовчана*. И он потврђује већ речено да је поред оног Грма погинуо момак кнеза Алексе Живко, као и да су Кадрагина поља била поред Љубостиње, звана Зукве. Све ово му је познато отуда што је *радио Турцима*. Он *може и хоће* да се закуне на казано.

Сведок Иван Ђурић, стар 75-80 година, отац четири сина и три кћери, земљоделац из Забрдице, казао је као и ранији сведоци, и то *до воденице Г. Ненадовића, а од воденице не зна јер су склади изпреоравани*. Што се тиче десетка, Грабовчани су плаћали спахији Дрочинском и штету (ћеш) тамо *гди је момак кнеза Алексе погинуо, а с оне стране Берковац спахија грабовички је узимао*. Посед спахије Берковца се простирао од друма Београдског до воденице Проте Матеје на Колубари. Он не зна да је војвода Јаков постављао синор. И он нуди заклетву.

Казивање сведока Јована Ковачевића, кмета села Бујачића (30 год. отац једног сина), заснива се на причању његовог пок. оца и односи се на земље близу Колубаре. Ни Димитрије Јевтић из Бујачића (г. 66, отац једне ћерке) и Аксентије Ковачевић, такође из Бујачића (стар 51 год. отац двоје деце), нису више могли посведочити него што је казао њихов кмет Јован. За разлику од осталих, они су сагласно изјавили да је војвода *Јеврем Ненадовић, за време Карађорђева, хтео одузети речене земље... но кад присвојити није могао, да је дошао и поделио на Грабовичане*.

По извођењу ових доказа Ваљевци су изјавили да овим сведоцима не верују, *нарочито зато што се види да су наговорени од противне стране, и што су Бујачићани с њима у парници, и што ће који дан и с селом њиним синорити*. Вероваће само сведоку Ивану Ђурићу из Забрдице и Петру Стојановићу, кмету Грабовчана и Аксентију Маринковићу, ако се они *закуну формално у Суду да ћеду прави синор између Ваљева и Грабовице показати, после чега ће проћи том границом и онуда куда они буду прошли умке подигну и једном за свагда од парнице одустати*. После суочења са сведоцима, Петар Стојановић и Аксентије Маринковић, као и сведок Иван Ђурић, изјаснили су се да ће се заклету пред судом, да ће проћи показаном међом и *поставити умке онуда куда они после заклетве прошли буду*. Грабовчани су потом тражили да им се о томе даде писмено потврђено од суда, што су Ваљевци прихватили. Обе стране су, и на рочишту од 10. маја, остале при датим обећањима.

Истог дана пришло се саслушању сведока, које су Ваљевци предложили. Од предложена четири сведока из Кличевца, два су дала своје изјаве, док се, један са њима сагласио.

Будући да њихове изјаве нису од значаја за одлуку у овом предмету, вредно је само понешто из њих поменути.

Велимир Манојловић (52 г., отац седморо деце) је изнео нови податак, по коме су војвода Јаков и Јанићије Ђурић²⁸ Ваљево од

28 Близак Карађорђев сарадник и лични секретар

суседних села синорили. Јован Бабић (60 год., отац два сина) такође помиње синорење које су обавили Јаков и Јанићије, а то му је, вели, познато, јер је ту рођен и да је муселиму десетак плаћао а не спахији грабовичком. На овим околностима, уосталом, Ваљевци и заснивају своју позицију у погледу међе. Првом сведоку Грабовчани су приговорили, истичући да су му Ваљевци обећали дати три њиве ако буде на њиховој страни. Сведоку Бабићу су замерили да је своју стару кућу, на ваљевском атару, оставио и нову подигао на грабовачком атару, као и да му не верују као пијаници. Будући да је сведок Симеон Живковић (50), казао као претходна два, њему је приговорено да је одскоро досељен и да су са њим у парници. Грабовчани су потом, у допуну доказног поступка, предложили још два сведока: Уроша Гођеца из Пријездића (стар 60 год. отац једног сина и једне ћерке) и Ђуру Гођеца из Заруба (стар 55 год. отац четворо деце).

Саслушање је обављено Ф. 2 јуна 1848. у Суду Окружија ваљевског коме је предмет дат на даљи рад.

Урош Гођевац је у турско време био субаша код спахије Берковца и за њега десетак убирао за земље које је спахија држао. Он је границу између парничних страна показао од Љубостиње до Колубаре, коју је знао отуда што је и сам држао земље спахије Берковчанина. Што се тиче границе, која је ишла од Љубостиње према београдском друму, она је ишла преко имања Бошковог (Тадића, нап. ВБС) и Араповића (Јоце, нап. ВБС), па затим преко правитељствених Зукава у београдски друм ниже Куле. Сведок је овде своје њиве имао пре 40 година, и познато му је да је поч. Марко Гавриловић своју њиву имао у једној половини на атару села Грабовице а другу на ваљевској страни. На грабовачкој страни десетак је узимао спахија Нурија Берковац а на ваљевској војвода Јеврем (Ненадовић, нап. ВБС) као асовину.

Ђуро Гођевац је посведочио да је, у турско време, муселим ваљевски држао и косио велике Зукве (сада правитељствене), са којим се Зуквама граничила његова њива, за коју је десетак давао спахији. И он је тврдио да синор иде испод Ненадовића воденице у стару Колубару, преко њиве кнеза Јовице (Милутиновића, нап. ВБС). Да је војвода Јаков некада синор овим правцем утврдио, није му познато.

Ваљевци су замерили и овим сведоцима, истичући да они овде своје земље имају, које би синором у атар ваљевски припале, бојећи се да им се не одузму. Они би и друге сведоке предложили, али то не могу учинити, јер су неки пуномоћници општински *трговином својом отишли*.

Како парничне стране нису пружиле друге доказе, Суд је 5. фебруара 1849. године, под бр. Д. 2097/С 622 донео пресуду у којој, после излагања захтева обеју страна, решава да се сведоци Иван Ђурић, Петар Стојановић и Аксентије Маринковић зауну на околности дате у својим изјавама, по којима би синор између ове две општине ишао онуда куда је војвода Јаков својевремено прошао и међе поставио. У случају да се ови сведоци не зауну, граница би се поставила онуда куда су Ваљевци

тражили. Уколико би имали својих трошкова, могу их тражити у посебној парници.

Незадовољни овом пресудом заступници тужене општине поднели су 24. маја 1849. године апелат Апелационом суду. Овај правни лек потписали су кмет Петар Стојановић, Јован Ристић, Аксентије Маринковић, Јеремија Ракић и Живан Милошевић, од којих је само последњи био писмен. Своје разлоге формулисали су у пет тачака.

У првој тачки апелата Грабовчани истичу да тужилачка страна није доказала своју тврдњу о синорењу војводе Јакова, а потом и да је наступила застарелост, ако је уопште то синорење и вршено. Од 1816. године, до дана поведене парнице, прошло је 32 године, у ком су времену Грабовчани држали *чисту земљу*, за време Турака плаћали десетак спахији, а од 1833. године постали и власници истих.

Што се тиче заклетви сведока, Грабовчани су *хотели два пута формално заклет се и за цело је свећа горела и до светога Јеванђелија и честога крста довели су на заклетву*. Ваљевци су на основу протокола ослонили са а од тога је оставила се заклетве. *Заклетва се врло лако у дејствително размотреније код високе власти предузети може*. Позивајући се на параграфе 230 и 929 Грађанског закона Грабовчани своју државину заснивају начистој *совјести*, коју им тужиоци не могу одузети. То њихово *притјажаније* је у складу и са Хатишерифом из 1833. године, по коме *свако своје притјаживање има што је од 1816. до 1833. године притјаживао*.

У тачки четвртој Грабовчани истичу да су их Ваљевци, *чикањем да 100 дуката цесарских преко заклетве положити имају, ако се закуну*, наводе да *своју душу за дукате дужни полагати, сачувај Боже*, и да то не би учинили ни за милионе. Сада одбијају заклетву, јер их у томе *данашња законита права у том обезбеђују*.

Најзад, у петој тачки апелата Грабовчани се позивају и на плаћање *ћевша*, о чему су *ћевшницу* писмену суду подносили, која доказује да су Грабовчани а не Ваљевци за погинуле, код бране Лазе Теодоровића²⁹ и на другим местима, плаћали спахији у 1001 грош. Тражили су и трошкове парнице, које су определили у 7.555 гроша.

У свом одговору на апелат Ваљевци приговор застарелости одбијају као неважећи по данашњим законима, јер никакав синор застарети не може па ни онај што је утврдио војвода Јаков Ненадовић. Што се тиче имања Грабовчана, која би припала атару ваљевском, њих *нико не отима нити отети може*. Они нису бранили Грабовчанима да се закуну, али су их упозорили на давање *криве заклетве* и на казну која би их чекала, за кривоклетство. Зато су Грабовчани и одустали од обећаних заклетви. Ваљевска општина само тражи да се синор, као и у случају других вароши и села зна, докле је њихове *вароши простор атара и куд синор граничи се вароши ове*. Четврто *побуђеније* Грабовчана, да их

29 Познати државник и политичар за време кнеза Милоша, члан Народне канцеларије, попечитељ и депутат, зв. *Ћата*, по коме је и данас позната Ћатина брана

Ваљевци чикају, називају *голом спрдњом*, и *неумесним* наводима. Позивање на некакав *ћевш*, који су, наводно, Грабовчани плаћали Турцима, то Ваљевцима није познато. Предложили су да виши суд одлучи у корист њихову.

Апелациони суд је својој пресуди број 808 од 16. маја 1850. године одбио апелат Грабовчана и првостепену пресуду *као уместну одобрио совршено*, што ће рећи – у потпуности.

У извршењу пресуде Апелационог суда, Суд Окружија ваљевског је 14. јула донео решење да сведоци Петар Стојановић, Иван Ђурић и Аксентије Маринковић *предстану* суду *поради* давања заклетви.

На рочиште од 12. августа приступили су Петар Стојановић и Аксентије Маринковић. Иван Ђурић је у међувремену умро, па је позив уручен његовом сину Стефану. У заклетви ова два сведока наведено је да је *поч. г. Јаков Ненадовић поставио синор између атара ваљевског и грабовичког* по белегама које су Грабовчани показали. По узетим заклетвама Суд је својим актом број Д. 6545/ С. 6915 од 17. августа наложио Начелству Окружија ваљевског да пресуду *судова изврши у ползу оптужени Грабовичана*.

Уследиле су потом две нове парнице. Једну је повела општина тужене стране против Ваљевске општине, у којој је тражено да им суд досуди на име трошкова парнице 10.908 гроша. Рочиште је заказано за 20. октобар исте године. Дан пре овог рочишта Ваљевци су *приступили* суду и поднели на протокол тужбу против Аксентија Бесаровца (раније Марковић) због кривоклетства. Предложили су да се на ову околност саслушају сведоци Велимир Манојловић из Кличевца, Јован Бабић из истог села, Милован Живојиновић, Сава Марковић и Илија Ђукић, сви из Градца. Ваљевци су тврдили да се Аксентије није био ни родио у време када је синорено. У ствари, радило се о обнови поступка о синору, вођеном између парничних страна.

У својој речи Велимир Манојловић из Рађева Села (55 година, отац седморо деце) сведочио је да *Јеврем Јаковљевић Ненадовић, кад је синор ваљевски граничио, било је са њиме више народа, неколико барјака и таламбаса, а то је било за Карађорђево Крајине*. Објашњавајући куда је синор ишао, овај сведок је изјавио да отац Аксентијев и његова фамилија у време ово није овде била, но су после из Бесаровине доселили, пошто је књаз Милош завладао. Са њима су се *доселили и Малишевићи и колибе по шевару начинили а после и куће подигли*.

Сведок Јован Бабић (60 год. отац два сина) је углавном сведочио као и претходни сведок, тврдећи да је сведок Аксентије криво сведочио и заклео се, а са своје стране одбио да се закуне.

Сведоци Сава Марковић (60 год., отац четворо деце), Илија Ђукић (60 год. отац четворо деце) и Милован Живојиновић (70 год. отац седморо деце), сви из Градца нису тврдили да се Аксентије криво заклео, али да је он млад и да му оно синорење није могло бити познато.

Грабовчани су уложили приговор суду на ово сведочење, тражећи да суд изјаве сведока одбаци као неистините, као и да своју пресуду изврши, као што је у њој решено.

Ваљевци нису одустајали од ове парнице ни наредне године. На дан 20. септембра 1851. поново су тражили обнову поступка, позивајући се на већ дате разлоге кривоклетства. Суд је поновљени захтев Ваљеваца коначно одбио својим решењем број Д. 7979/С. 7311 Ч. 1357 донетог на заседанију од 22. септембра исте године. Ни жалба Општине ваљевске, упућена Попечитељству правосудија, није боље прошла. Кнез српски је својом одлуком број Д.10.529/С. 9072 од 13. децембра 1851, уз исцрпно образложење, оснажио пресуде судова, вративши предмет на даљи поступак.

Поступак је окончан извршењем пресуде првог суда, на тај начин што је Начелство Окружија ваљевског, у присуству парничних страна, изашло на лице места и поставило анте оним границама које су показали сведоци тужене стране. Било је то почетком марта месеца 1854. године.

Што се трошкова парнице тиче, суд је Грабовчанима досудио само 132 гроша чаршијска, док је у осталом делу њихов захтев одбио.

Ова парница, као и она вођена против Дегурићана, имала је и свој другачији исход. Оно што није могло да се реши у парницама, решио је Књаз српски Александар Карађорђевић.

Наиме, на представљење Попечитељства внатрених дела ПН. бр. 1845 од 7. јула 1854. год. Књаз српски је својом одлуком ВН. бр. 610 од 12. августа решио да засеоци на атару општине ваљевске постојећи, а зовоми „Врана” и „Кличевац”, од који је први Општини лелићској Среза подгорског, а други Општини забрдичкој Среза Тамнавског, принадлежао, сада у Ваљевску општину, као њима најближу, спадну, и у будуће да се именов ове зову, но куће и земље да им онде остану гди се сад наоде.³⁰ О томе је Попечитељство правосудија и просвете обавестило Суд Окружија ваљевског својим актом АН. бр. 2326 од 4. септембра 1854. године. Ово је још неколико података вредних за историју вароши Ваљева, о којима ће бити више речи у посебном раду.

Да ли је вођена парница са општином села Бујачића, није нам познато. Досадашња истраживања у том правцу нису била успешна.

* * *

Синорење атара вароши Ваљева, средином XIX века, и парнице вођене са суседним селима, од прворазредног су значаја за историју ваљевског краја, али и за Кнежевину Србију. До сада непознате, више наслућиване чињенице, постале су нам доступније и веродостојније. То се нарочито односи на податке из скица плана Ваљева и околних села. Мада и оне имају одређених мањкавости, будући да нису у

30 Архив Србије, МИД-В, 1854 Ф. II Н. 117, Кличевац је, иначе познат и као „Асовац”

потпуности пратиле казивања сведока, очигледно је да су нам помогле у поимању положаја Ваљева, његових саобраћајница и других података. Ово се нарочито односи на поседе појединих турских велепоседника, спахија, ага и бегова, који се у овим парницама по први пут помињу. Од посебног значаја су подаци о утврђивању међа ваљевског атара са суседним селима, које је објавио војвода Јаков Ненадовић и његов син Јеврем, у време Првог устанка, начин како је синорење вршено и куда је граница ишла у односу на Тамнавски, Колубарски и Подгорски срез. Казивања Арсенија Петровића из Забрдице, о Ваљеву пред Устанак, са 2.000 кућа, вредан је пажње и наше знатижеље за даљим истраживањима у том правцу. Приложене скице, са увиђаја, потврда су наших сазнања у области урбанизма, која су зачета у нашем раду *Први план Ваљева*, објављен у листу *Напред* од 27. априла 1990. године (Додатак за културу, уметност и науку, стр. 3-5), са *Планом местоположења места за варош Ваљево 1855. године*, који је сачинио инжењер Никола Јовановић, први до сада познати ваљевски урбаниста. Ово је утолико вредније што је план инжењера Јовановића уследио убрзо по окончању проучаваних парница.

Нису на одмет ни подаци о учесницима парнице (судије, заступници парничних страна и сведоци), које смо унели због потреба изучавања становништва и миграције придошлица из других крајева, а ти подаци су нам често оскудне вредности.

Посебну занимљивост представља шанац на Кличевцу, који је грађен, по казивању Проте Матеје (*Мемоари*, стр. 33) на почетку Кочине Крајине. Њега је *начинио* добровољачки мајор Лукић. Захваљујући овим парницама и скицама планова у два предмета, у прилици смо, најзад, да одредимо приближно место, положај, као и његов облик. Тај ваљевски шанац, нажалост несачуван, налазио се стотинак метара од Ненадовића (Ваљевске) куле, и доминирао је над околним подручјем. Он је, осим Витковића и Ненадовића куле као и Муселимова конака, био један од најзнаменитијих војних објеката Ваљевске нахије.

У сваком случају, презентација ових парница представља допринос бољем упознавању са историјом краја, који је кроз векове одиграо не малу улогу у историји Србије. Даља истраживања у том правцу, разјасниће и друге непознанице из свих области друштвених збивања. То се нарочито односи на збивања у XIX веку, која су, нажалост, веома мало и фрагментарно изучена.